

ÇOCUKLARLA İLGİLİ VE ÇOCUKLARLA BİRLİKTE YAPILAN ARAŞTIRMALARDA GÖZETİLECEK ETİK KURALLAR ETHICAL RESEARCH INVOLVING CHILDREN

Centre for Childne
and Young People
research, education, advocacy

Southern Cross
University

Childwatch
INTERNATIONAL
RESEARCH NETWORK

unicef
Office of Research

UNIVERSITY
OTAGO
Te Whare Wānanga o Otago
NEW ZEALAND

Bu yayın Uluslararası Çocuk Merkezi tarafından yürütülen ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından desteklenen Çocuklarla Birlikte Daha Güçlü çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

87

ETİK

KILAVUZ: ÖDEME VE TAZMİN

Araştırmaya katılanların varsa giderleri karşılanmalıdır; katılım için sergiledikleri çabanın ya da bu nedenle yitirdikleri zamanın ve paranın karşılığı verilmelidir ve katkıları teşekkürle karşılanmalıdır. Baskı yaratma, zorlama, rüşvet, ikna ve kontrol gibi riskler varsa ya da bu riskler ekonomik veya sosyal dezavantaj yaratabilecekse nakit ödemededen kaçınılmalıdır. Adalet, yarar ve saygı ilkeleri katılımcıların tanınmalarını, haklarının teslimini ve katılımları karşılığında bir şey elde etmelerini gerektirir.

Araştırma kapsamındaki finansal işlemler ilişkileri değiştirir ve halihazırda ortada olan güç dinamiklerini etkiler.

İYİ UYGULAMA ŞUNLARI YAPMANIZI GEREKTİRİR:

- Yapılacak herhangi bir ödemenin rüşvet, çocukları ya da ebeveynleri araştırmaya katılmaları için zorlama ya da verecekleri yanıtları etkileme gibi amaçlara yönelik olarak kullanılmamasını sağlama.
- Araştırmayla ilgili herhangi bir ödeme ya da karşılık için yerel koşulları dikkate alma ve bu konuda yerele danışma.
- Ödemenin doğrudan doğruya gerçekçi olmayan beklentilere ya da düş kırıklıklarına yol açmaması için çalışma.

TEMEL MÜLAHAZALAR

Herhangi bir finansal işlem ilişkileri değiştirebildiğinden (Laws & Mann, 2004) ve mevcut güç dinamiklerini etkilediğinden araştırma katılımcıların verilecek karşılıklar birtakım etkin konuları gündeme getirir. Araştırmacıların çocuklara, ebeveynlere ya da topluluktan gruplara ödeme yapmayı tercih etmelerinin farklı nedenleri vardır. Araştırma söz konusu olduğunda temelde dört tip karşılık verme şekli belirlenebilir: giderlerin karşılanması yönelik ödemeler, başka maliyetlerin karşılanması (tazminat), değerlendirme/hediyeler ve özendiriciler (Avard et al., 2011; Wendler, Rackoff, Emanuel & Grady, 2002). Bu karşılık biçimlerinden her birinin etik açısından uzantıları vardır ve dikkate alınması gereken konuları beraberinde getirir.

Giderlerin karşılanması

Bir araştırmaya katılım, çocuklar ve ailelerine birtakım maddi yükler getirebilir. Dolayısıyla, yapılan kimi ödemeler çocukların ve/ya da ebeveynlerin araştırmaya katılmaktan kaynaklanan giderlerini tazmin eder (örneğin ulaşım, yemek, diğer ihtiyaçlar ve çocuk bakımı gibi). Bu tür bir ödeme adalet ilkesiyle uyumludur, araştırmaya katılanlara adil davranılmasını sağlar.

Tazminat

Kimi durumlarda, çocukların ve ailelerin ekonomik ve/ya da sosyal konuları araştırmaya katılımlarından olumsuz yönde etkilenebilir. Bu bağlamda yapılacak ödemeler, çocukların ve/ya da ebeveynlerin ayırdıkları zamanın, yaptıkları iş ve sergiledikleri çabaların ve katılımın sonucu olarak ortaya çıkan herhangi bir olumsuz durumun (örneğin gelir kaybı gibi) karşılığıdır. Adaletle ilgili etik ilke, çocukların katkısının tanınmasını gerektirirken zarar vermeme ilkesi de araştırmacıların belirli bir yükümlülüğüne işaret eder: Araştırmaya katılımdan kaynaklanan, örneğin gelir kaybı gibi potansiyel zararlar ele alınıp asgariye indirilmeli ya da ortadan kaldırılmalıdır.

Değerleme/hediye

Değerleme ödemeleri, araştırmaya katkılarını tanıma ve teşekkür etme amacıyla katılımdan sonra çocuklara verilen hediyeler ya da sembollerdir. Bu tür bir ödeme, araştırmaya katıldığı için ilgili kişiye karşılık olarak verilen bir nişanedir. Araştırmalara katılanlar, onay verdikleri zamana ya da veri toplama işlemleri tamamlanıncaya kadar bu tür ödüller alacaklarından habersizdirler.

Özendiriciler

Özendiriciler, çocukların araştırmaya katılmalarını teşvike yöneliktir. Bunlar nakit ödeme olabileceği gibi tutulan bir alışveriş merkezi için kupon ya da cep telefonu kontörü de olabilir. Özendiriciler ikna araçları olarak görülebilirler; araştırmaya katılmayı düşünenler bunun sonucunda kazanacakları şeyler olduğunu hesaba katarlar. Bununla birlikte, bu tür ikna araçlarına başvurulması tartışmalı bir konudur ve kimi araştırmacılar araştırmaya katılımı özendirmeye yönelik ödemelerin Nürnberg standartlarına aykırı olduğu kanısındadır. Bu standartlara göre katılımcıları ikna için bu tür yollara başvurulmaması gerekir (Alderson & Morrow, 2011). Özendiriciler, aslında herhangi bir ödeme, çocukları araştırmaya katma ya da ebeveynleri buna ikna etme adına rüşvet, zorlama ya da baskı biçiminde de yorumlanabilir. Bu da etik bir ilke olarak saygıdan ödün verme anlamını taşır; çünkü böyle bir durum kişinin araştırmaya katılma konusunda gönüllülük temelinde ve bilgiye dayalı onay vermesi söz konusu olduğunda onun hareket serbestisini etkileyebilir. Bir diğer önemli konu da bu özendiricilerin araştırmaya katılımın potansiyel riskleri ile karşılıklı olarak tartışılmasıdır. Kimi araştırmacılara göre, araştırma çok az ya da hiç risk taşıyorsa (ufak tefek sıkıntılar dışında) katılım düzeylerini arttırmak amacıyla küçük özendiricilere başvurulması etik açıdan kabul edilebilir. Buna karşılık çocukların ve gençlerin riskli araştırmalara katılımını sağlamak üzere özendiricilere başvurulması sömürücü niteliktedir; çocukları ve gençleri kapsayan araştırmalara yönelik güveni ve desteği sarsabilir (Spriggs, 2010).

KARŞILAŞABİLECEĞİNİZ GÜÇLÜKLER

Farklı toplumsal ve kültürel koşullarda ne tür ödeme yapılacağına belirlenmesi araştırmacılar ve kuruluşlar açısından birtakım güçlükleri gündeme getirir. Ödemeye ilgili hususlar aileler ve topluluklar içinde güç dengelerini ve ifadelerini etkileyebilir, gerçekçi olmayan beklentiler yaratabilir ve araştırmacı-araştırılan ilişkisinde zaten var olan eşitsiz güç dinamiklerini daha da pekiştirebilir.

Katılımcılara ödemeye ilgili bilgi ne zaman verilir?

Ödeme yapılacağı açıklamasındaki zamanlama ve ödeme yapılması üzerinde durulması gereken konulardır. Araştırmacılar, çocukları ve aileleri yapay biçimde katılıma zorlamaması ve serbestçe onay verme durumunu etkilememesi için bir tür ödeme yapılacağını baştan açıklamayıp bu ödemeyi veri toplama süreci bittikten sonra yapmayı tercih edebilirler. Ayrıca, ödemenin açıklanmasını geciktirme başka bir işe daha yarayabilir: Çocukların kendi gerçek deneyimlerini ve duygularını anlatmak yerine salt araştırmacıyı memnun etmek için onların duymayı isteyecekleri şeyleri söyleme eğilimlerini azaltabilir. Bununla birlikte, katılımcıların bu tür ödemeler konusunda önceden bilgilendirilmemeleri, bu kez maddi nedenlerle katılmaya tereddütle bakanlar açısından caydırıcı olabilir ve araştırmaya katılımı azaltabilir. Bu söylenen, çocukların ve/ya da ailelerin çocuğun kazandığı paraya ihtiyacı olduğu durumlarda özellikle geçerlidir.

Yereldeki toplumsal ve kültürel koşulların titizlikle değerlendirilmesi, çocukların araştırmaya katılımı karşılığında verileceklerin niteliğinin belirlenmesinde büyük önem taşır.

Kimi durumlarda paranın dışında teşekkür biçimleri daha uygun olabilir.

Araştırmaya katılanlara verilecekler konusu, yerele özgü yollardan nasıl ele alınabilir?

Yereldeki toplumsal ve kültürel koşulların titizlikle değerlendirilmesi, çocukların araştırmaya katılımı karşılığında verileceklerin niteliğinin belirlenmesinde büyük önem taşır. Kimi koşullarda, özellikle çocukların ailelerine ekonomik açıdan destek oldukları ve/ya da yoksulluk içinde yaşadıkları durumlarda araştırmaya katılımlar onları ailenin durumuna katkıda bulunan üretken işlerden alıkoyabilir. Bu durumda çocukların dışarıda para kazanmak yerine araştırmaya ayırdıkları zamanın karşılığının verilmesi gerekir (Porter et al., 2010; Robson, Porter, Hampshire & Bourdillon, 2009; Vakaoti, 2009). Bu arada katılımcıların bu nedenle herhangi bir sömürüye ya da dezavantajlılık durumuna maruz kalmamalarının sağlanması da önemlidir. Sonuçta böyle durumlarda ödeme ya da bir yoldan tazmin izlenecek en iyi yol olabilir.

Kimi durumlarda paranın dışında karşılık biçimleri daha uygun olabilir. Belirli durumlarda para değil başka karşılıklara başvurmak daha uygun olabilir. Örneğin, takdir belgesi, hediyeler ya da kuponlar gibi. Araştırmaya doğrudan katılımın para gibi karşılık dışında başka yararları da olabilir. Unutulmaması gerekir ki araştırmaya katılımın oluşturucu (formatif) bir değeri de olabilir ve buradan sağlanacak yararlar parasal yararın dışında kalır. Örneğin insanlar bir araştırmaya katılarak elde edilen bulguları öğrenebilirler, eğitimden geçebilirler, hoş bir deneyim yaşayabilirler, görüş ve düşüncelerine önem verildiğini gören çocukların özgüveni gelişebilir, araştırma bunların dışında siyasal ve ekonomik olarak daha ileriye gidişin önünü açabilir ve kaynaklara eşit erişim sağlanmasına katkıda bulunabilir. Özendiricilere başvurulmasında etik karar verilmesine ilişkin bir dizi konu Kathryn Seymour tarafından yapılan örnek durum araştırmasında ele alınmaktadır. Araştırmada 12-18 yaş grubundan çocuklara yönelik bir katılım stratejisi geliştirilmiş olup bu strateji konuya çeşitli düzeylerde nasıl bakılabileceğini göstermektedir.

Örnek Durum 21: Gençlik araştırmalarında özendiricilere başvurulurken ortaya çıkan etik mülahazalar, Kathryn Seymour (bakınız, Örnek Durumlar bölümü s.162).

Ödeme konusunun yerele özgü yollardan ele alınması, araştırmacıların belirli kültürel yapılanmaları dikkate almalarını gerektirir: insanların zamanının değeri, araştırma etkinliklerine katılmaya ne kadar istekli oldukları, yoksulluk gerçeği ve araştırmacılarla konuşmak için işe gitmemenin göze alınıp alınamayacağı gibi (Morrow, 2009). Dolayısıyla araştırmacılar açısından kritik bir mesele yerel topluluklara ulaşım onların görüşlerini almaktır. Bu iş gayri resmi yollardan yapılabileceği gibi daha resmi yollara başvurarak da gerçekleştirilebilir; örneğin topluluk istişare kurullarının oluşturulması gibi (Schenk & Williamson, 2005). Yerel istişare aynı zamanda araştırma sürecini daha geniş topluluk gözünde daha saydam ve hesap verebilir kılar, sonuçların yorumlanmasında ve yaygınlaştırılmasında kolaylık sağlayabilir.

Dikkate alınması gereken bir başka husus da araştırma tasarımında esnekliğe duyulan ihtiyaçtır. Yerel koşulların, karşılıklılığın ve adil getirilerin yol gösterici olması demek ödemenin-ödüllendirmenin farklı yerellikleri kapsayan araştırmalarda değişkenlik gösterebilmesi demektir.

Araştırma katılımcılarına tam tamına aynı şekilde ve miktarda ödeme yapılması her durumda uygun düşmeyebilir. Çünkü hakkaniyet, yerel koşulları duyarlı biçimde dikkate almakla daha kolay sağlanır. Örneğin “Genç Yaşamlar” araştırmacıları karşılık verme/ödeme konusunu farklı ülkelerde farklı biçimlerde ele almışlardır. Birinde araştırmaya katılanlara ödeme yapılırken diğerinde küçük teşekkür hediyeleri verilmiş, bir başkasında çocuklara okul malzemeleri alınması özendirilmiştir (Morrow, 2009). Bu konular Virginia Morrow’un örnek durum araştırmasında daha derinlemesine ele alınmaktadır.

Örnek Durum 22: “Farklı bağlamlarda ödeme: Ödeme yerel hassasiyetleri nasıl yansıtabilir?”, Virginia Morrow (bakınız, Örnek Durumlar bölümü s.164).

Ağır yoksulluk koşullarında ödemeye ilgili ek mülahazalar nelerdir?

Ailelerin ve çocukların yoksulluk içinde yaşadıkları ortamlarda katılımcılar zorlamaya, sömürüye ve rüşvete özellikle açık hale geleceklerinden ödemeye (özellikle özendiricilerle) ilgili etik duyarlılıklar daha bir ağırlık kazanır (Schenk & Williamson, 2005). Katılımcılar, araştırmacının sunduğu mal ve hizmetlere duydukları ihtiyaç nedeniyle kendilerini normalin üzerinde riske atabilirler (Rice & Broome, 2004). Özendiricilere başvurulmadığı durumlarda bile araştırmanın potansiyel katılımcıları bu katılımın getirileri ya da avantajları konusunda aşırı beklentilere sahip olabilirler; bu beklentiler, ilgili diğer araştırmaların ya da hükümet dışı kuruluşların başka örneklerde sağlamış oldukları fırsatlar ve müdahalelerden kaynaklanabilir (Ahsan, 2009; Ebrahim, 2010; Nyambedha, 2008). Bu tür beklentiler sonucunda insanların araştırmaya katılmada serbestçe ve bilerek onay vermeleri de güçleşir.

Topluluklar ve potansiyel katılımcılar bir konuda açık biçimde bilgilendirilmelidir: Örneğin akademik kuruluşların nezaretinde gerçekleştirilen araştırmaların herhangi bir uygulamaya ya da politika değişikliğine yol açıp açmayacağı gibi. Potansiyel katılımcıların akademik ve diğer kuruluşlara ilişkin aşırı beklentileri de olabilir; araştırmaya katılmalarının kendilerine bu kuruluşlara erişim fırsatları sağlayacağını düşünebilirler. Böyle bir karşılık alınmadığında ise düş kırıklığı yaşanabilir, insanlar kendilerini “kandırılmış” hissedebilirler, araştırmaya katılmakla “zarar gördüklerini” düşünebilirler. Bu tür meseleler, araştırmacıların doğabilecek beklentiler üzerinde titizlikle düşünmelerini, sağlanabilecek yararlar konusunda ortaya çıkabilecek yanlış anlamalara meydan vermemek için beklenen sonuçları mümkün olduğu ölçüde net biçimde anlatmalarını gerektirir.

Yoksulluk ortamlarında yapılacak araştırmalar, ödeme konusunda karar verilirken etik açıdan araştırmacı ile araştırma katılımcıları arasındaki ilişkileri, sadakat ve karşılıklılık meselelerini gündeme getirir. Kimi araştırmacılar, yoksulluk söz konusu olduğunda katılımcılara hediyeler, semboller ya da küçük ödemelerle yardımcı olunmasının etik bir tutum olduğunu savunurlar (Abebe, 2009; Angucia, Zeelen & de Jong, 2010; Vakaoti, 2009). Diğer olasılıklar arasında, insanların destek ve danışmanlık kaynakları ile temasa geçirilmesi de yer alır. Kimi araştırmacılar düşük gelirli ya da dezavantajlı katılımcılar söz konusu olduğunda pratik ihtilaçlara duyarlı ödeme seçeneklerini savunmaktadır (Barron Ausbrooks, Barrett & Martinez-Cosio, 2009; Mosavel & Oakar, 2009; Sime, 2008). Araştırmacıların karşılıklılık ilkesini diğer etik konular ve ödemenin getirdiği hususlarla dengelemeleri gerekir.

Yoksulluğun hüküm sürdüğü ortamlarda, katılımcılar zorlamaya, sömürüye ve rüşvete özellikle açık hale geleceklerinden ödemeye (özellikle özendiricilerle) ilgili etik duyarlılıklar daha bir ağırlık kazanır.

Araştırmada yer alan katılımcılara ödeme yapılmasının çevrede ne gibi etkileri olabilir?

Aşırı yoksulluğun bulunduğu yerlerde, araştırmada yer alan ve bunun sonucunda maddi bir getiri sağlayan çocuklara karşı bir gerilimin ve karşılığın ortaya çıkması mümkündür (Clacherty & Donald, 2007; Hart & Tyrer, 2006). Diğerlerinin bu küskünlük ve kızgınlıklarının bir çocuk katılımcının ya da ailesinin cezalandırılması ya da dışlanması ile sonuçlanıyorsa yapılan araştırmanın özünde zararlı sonuçlara yol açtığı söylenebilir.

Araştırmacılar, ödemeyi tek tek çocuklara ya da ailelere değil de araştırmaya katılan çocukların, ailelerin ve topluluğun yararına olmak üzere okul ya da topluluk gruplarına yapma yolunu tercih edebilirler (Schenk & Williamson, 2005). Böyle bir yol kızgınlık potansiyelini azaltabilir ve yararın sağlanmasına yardımcı olabilir; ancak dağıtımın adil olabilmesi için yerel koşulların iyi bilinmesi ve/ya da topluluğu ve paydaşları temsil eden geniş kesimlerle konunun görüşülmesi gerekir.

ÖDEME VE TAZMİNLE İLGİLİ OLARAK BMÇHS'DEN HANGİ KILAVUZLARI ÇIKARABİLİRİZ?

- Hiçbir çocuk araştırmada yer aldığı için mağdur duruma düşmemelidir (Madde 2)
- Çocuklar, araştırma dolayısıyla ortaya çıkabilecek herhangi bir sömürülme durumuna karşı korunmalıdır (Madde 36).

ANAHTAR SORULAR

Çocukların katılımı finansal ya da başka yollardan nasıl değerlendirilip desteklenir?

- Çocukların katılımının, ailelerinin ekonomik durumuyla ilgili başka sorumluluklarıyla çelişmemesini nasıl sağlayacaksınız?
- Çocuklar ya da ebeveynler araştırmaya katıldıkları için katlandıkları giderler/kayıplar (örneğin işe gitmeme nedeniyle uğranılan kayıp) karşılığında herhangi bir tazminat alacak mı?
- Çocukların araştırmaya katılımı karşılığında belirli bir teşekkür ödemesi olacak mı?
- Verilecek herhangi bir karşılık hangi biçimi alacak? (örneğin para, yiyecek, hediye, eğitim materyalleri) ve bunu kim alacak? (çocuk, ebeveynler, topluluk?)
- Ödemeye ilgili bilgiler nasıl ve ne zaman açıklanacak? Onay sürecinde mi, çocuklar katılmaya karar verince mi yoksa araştırmanın sonunda mı?
- Çocukların katılımı karşılığı yapılacak ödemeler araştırma giderleri arasında yer alıyor mu?

ISBN: 978-88-6522-023-8

Uluslararası Çocuk Merkezi
Bilkent Üniversitesi, Merkez Kampüs,
Kütüphane Binası, 06800 Bilkent / Ankara
Tel: +90 312 290 23 66
Faks: +90 312 266 46 78
e-mail:icc@icc.org.tr

www.icc.org.tr

Bu yayın Uluslararası Çocuk Merkezi tarafından yürütülen ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından desteklenen Çocuklarla Birlikte Daha Güçlü çalışması kapsamında hazırlanmıştır. Avrupa Birliği, yayının içeriği ile ilgili olarak herhangi bir sorumluluk veya yükümlülük kabul etmez.

